

Служебные (несамостоятельные) слова на основе общности выполняемых ими функций группируются в пособии в следующие части речи: с одной стороны, предлоги, союзы, с другой стороны — частицы. Можно здесь говорить о функциональном различии. Предлоги и союзы используются для связи слов и предложений, между тем как частицы вносят в предложение дополнительные смысловые и модальные оттенки, или служат для образования новых слов.

В системе частей речи особое положение занимают междометия. В зависимости от состава делятся на первообразные (непроизводные) и непервообразные (производные). По семантическим функциям их автор подразделяет на пять групп: эмоциональные, волеизъявительные (императивные), этикетные, звукоподражательные, глагольные.

Книга содержит список доступной учебной литературы, которой учащиеся могут пользоваться при подготовке к семинарским занятиям. Таким образом они смогут расширить свои знания о морфологическом составе современного русского языка.

В настоящем учебном пособии автор излагает учебный материал, предусмотренный программой по современному русскому языку. При освещении дискуссионных вопросов она ссылается на результаты современных лингвистических исследований; однако учитывает также достижения русских лингвистов XIX и XX вв.

Алеш Бранднер 1691

Recenzní zpráva na sborník *Русский язык: система и функционирование*

Русский язык: система и функционирование (К 75-летию филологического факультета БГУ). Сборник материалов VI международной научной конференции. Минск, 28–29 октября 2014 г. Часть 1–2. Минск: Издательский центр БГУ, 2014.

Jak již titulek napovídá, předmětem této recenzní zprávy je sborník příspěvků vydaný při příležitosti konání VI. mezinárodní konference v Minsku (2014). Sborník je z důvodu objemnosti rozdělen na dvě části: první díl obsahuje příspěvky plenárního zasedání a prvních tří jednacích sekcí, druhý díl pak obsahuje příspěvky zbylých čtyř sekcí. Vzhledem k charakteru publikace je zbytečné ve sborníku hledat vnitřní homogenitu, nelze si však přesto nepostesknout nad tím, že výběr příspěvků v jednotlivých „kapitolách“ mohl být tematicky vymezenější a že si editoři mohli dát více záležet na větší koncepční sevřenosti jednotlivých oddílů. I tak lze ve sborníku nalézt řadu zajímavých statí, které i přes svou hutnost a stručnost mohou být užitečným

zdrojem inspirace a poskytnout vhléd do problematiky konkrétního tématu. Pro obsáhlost sborníku se níže zmíníme jen o těch příspěvcích, které nás zaujaly, zevrubněji pojednáme zejména o příspěvcích týkajících se diachronního aspektu zkoumání ruštiny.

Celkově lze rozdělit uveřejněné diachronní příspěvky do několika skupin – na příspěvky čistě diachronní (např. příspěvky N. V. Solovjevové *Графическая вариативность в русских переводных «вестях» 17 в.* a T. V. Kortavové *К истории официально-делового стиля русского языка*), příspěvky zabývající se diachronním aspektem jako interpretačním faktorem současného jazykového stavu (např. příspěvek E. A. Sorokinové *К вопросу о развитии семантической структуры заимствованных слов в совр. русском языке* a Je. S. Makareviče *Возможности обнаружения региональных черт при анализе старорусской фразеологии*), častým tématem čistě diachronních příspěvků pak byl motiv kognitivního přístupu k staroruskému lexikonu a jeho sémantická analýza (např. Ju. V. Kornejeva: *Святость как макроконцепт агиографии и его представление в Житии преп. Сергия Радонежского*, A. N. Speranskaja: «Живое слово дороже мертвой буквы»: фактуры речи в русском паремиконе).

Jako pro nás nejzajímavější lze označit shrnující příspěvek T. V. Kortavové, týkající se vývoje úřednického jazyka (*приказной язык*) v Rusku od nejstarších dob. Ve své práci autorka navazuje nejen na velikány ruské filologie A. I. Sobolevského a B. A. Larina, ale také na Vl. Barneta, jejichž myšlenky dále rozpracovává. Kortavová definuje *prikaznoj jazyk* jako soubor formulí aktualizovaných v čase působením extralingvistických faktorů a faktorů jazykových, v hrubých obrysech načrtává vývoj právního jazyka, v němž za mezník jeho formování považuje dobu dokončování centralizace ruského státu v době vlády Ivana Hrozného. Zároveň zdůrazňuje skutečnost, že profese pisce, resp. sestavitele formulářů, se v Rusku prakticky až do konce 18. století tradovala ve formě řemesla a vzdělání lidí této profese tedy nebylo pod přímým dohledem státu, což mělo za následek nejen vysokou míru tradice a konzervatismu při sestavování formulářů, ale také řadu variací ve formulacích, které plynuly z nedostatečného pochopení právní podstaty formule, výsledkem čehož potom byla relativní vágnost a právní nepřesnost takto sestavených formulářů. V 19. století zažívá *prikaznoj jazyk* řadu změn souvisejících s nastupující galmanií, ale také s tím, že některé tradiční obraty již natolik zastaraly, že se staly málo srozumitelnými.

Na tento příspěvek do značné míry navazuje N. V. Solovjeva, jež ve svém příspěvku *Графическая вариативность в русских переводных «вестях» 17 в.* analyzuje ortografickou stránku vývoje oficiálního jazyka. Za materiál si pro analýzu vybrala novinové svodky (*куранты*) o zahraniční politice. Díky skutečnosti, že se v kancelářských archivech zachovaly jak autorské verze před korekturami a verze již vykorigované, dostalo se autorce jedinečné možnosti prozkoumat ty jevy, které stály v centru pozornosti sestavitelů těchto *kurantů*, tzv. *kuratel'ščiků*. Zajímavým (i když vlastně dosti dobře pochopitelným) je

zejména fakt, že i v 17. století se autoři soustřeďovali na korigování větší-
nově totožných jevů, které byly předmětem unifikace ruského písemnictví
nejstaršího období do 14. století před masovou archaizační vlnou nazýva-
nou v rámci tradice poněkud zavádějícím pojmem *druhý jihoslovanský vliv*.
Jedná se zejména o znaky *i-u*, *з-s*, *о-ω*, *ѵ-ѵ*, ale také někt. další jevy, např.
koncovky gen. masc./neutr. *-оѵо--оѵа*. Na základě autorčina popisu si lze
všimnout zejména dvou charakteristických atributů daného procesu – rela-
tivní důslednosti oprav (tj. snahy o unifikaci s využitím urč. pravidla) a záro-
veň používání protichůdných pravidel v průběhu 17. století, což je dobře
patrné zejména v korekturách *ѵ ↔ ѵ* a *ѵ ↔ ѵ*, přičemž směr fungování kon-
krétních pravidel korektury se v posledním případě „lámal“ zhruba v polo-
vici 17. století; srov. např. *тот* → *тотѵ*; *помочь* → *помоч* / *станѵ* → *стан*;
корол → *король* / *третей* – *третьей*. Analýza tak pěkně demonstruje počá-
tek nového období ve vývoji ruského písemnictví, které započalo v 17. sto-
letí a které nejen že začalo v souladu s ruskou tradicí modifikovat „kano-
nický“ církevní ortografický úzus, ale dokázalo celkově sekularizovat ruské
písemnictví a obhájit nový ortografický vývoj, jenž byl záhy posílen vytvo-
řením petrovské *graždanky*, vznikem raných gramatických prací Adodurova
a Tred’jakovského a který byl definitivně zpečetěn reformou pravopisu pře-
lomu r. 1917/1918.

K lexikálně-sémantickému diachronnímu tématu se přibližuje ve svém pří-
spěvku O. V. Zujeva (*Функционирование слова еретик в сочинениях против* [71]
жидовствующих). Autorka analyzuje výraz *еретик* v polemických religióz-
ních textech a osvětluje na tomto základě vývoj jeho pozdějšího významu.
Poukazuje na rapidní vrůst frekvence použití výrazu *еретик* v 15./16. sto-
letí v souvislosti s polemikami proti „hnutí“ židovstvujících, přičemž tento
nárůst dokladuje i staršími polemickými texty, v nichž se naopak výraz téměř
nevyskytuje (polemiky proti strigolníkům, 14. století). Autorka na textech
ukazuje posun původního církevního významu „ten, kdo špatně vykládá
víru“ k přenesenému (nicméně stále terminologickému) „ten, kdo porušuje
etické, morální normy“ až k polemicky vyhocenému „ten, kdo se zřekl
Krista“ – syn. k termínu *отступник*, jak se vyskytuje u polemik Iosifa Voloc-
kého. Tento posun od terminologického „záporného pojmu“ k pojmu obecně
negativnímu potom demonstruje pozdější vývoj k synonymizaci *отступ-
ник* – *мерзавец* či *всякий гад* (tak v slovníku Dalja), které se vyskytuje již v tex-
tech protopopa Avvakuma. Na uvedeném původně církevním termínu tak
můžeme pozorovat posun sémantiky, ne nepodobný transformaci významu
moderního výrazu *фашист* (člen politického hnutí → nepřítel národa →
bídač). Bylo by zde tedy snad možno uvažovat o obecnějším lexikálním vývo-
jovém modelu.

S obdobným historicko-synchronním přístupem přichází ve svém pří-
spěvku *Возможности обнаружения региональных черт при анализе старорус-
ской фразеологии* Je. S. Makarevič, jenž na materiálu smolenských obchod-

ních písemností 15.–17. století vysvětluje některé současné regionální dialektní fráze, jako např. *скинуться со стены* (zběhnout, utéci), *выдать за стену* (dát napospas protivníkovi), *чеботовские деньги* (velmi málo peněz). Přitom je zajímavé, jaké faktory v daném případě motivovaly vznik podobných frazémů. Makarevič ukazuje zejména výhradně na historické události a reálie spojené s toponymii smolenské oblasti; např. fakt postavení hradební zdi ve Smolensku v období smuty motivoval frazémy *скнуться (с стены, з города, з баниши)* = zběhnout, utéci x strus. *скинуться* = odejít, opustit místo; *стенные люди* = караульная служба, охрана; *выдать за стену* = передать в распоряжение противника. *Чеботовские деньги* potom motivuje existencí mlýna ve vsi Čebotovy a jeho povinností platit daň Boldyna-Dorogobužskému monastýru v 16. století.

O něco abstraktněji než v předchozích dvou příspěvcích se nad tématem sémantického posunu zamýšlí E. A. Sorokina (*К вопросу о развитии семантической структуры заимствованных слов в современном русском языке*), která akcentuje téma vývoje lexikonu obecně ve vztahu k lidskému jazykovému myšlení, tzv. „mentálním jazykovým skupinám“ (dle její terminologie), resp. sociálně stratifikovaným jazykovým skupinám (ve smyslu *socium* – společenství). Rozlišuje zde přitom jazyk/myšlení individuální, obecně národní (*нация*) a myšlení společnosti ve smyslu sociálních skupin (vyjmenované skupiny přitom nejsou ve vztahu podmnožin, nýbrž průniků množin). Autorka analyzuje pohyb polysémantů (lexémů s velkým počtem sémantických variant či samostatných významů, přičemž tyto jsou navzájem těžko definovatelné, amébní, v důsledku malé diferenciaci sémantických rysů – autorka tedy vychází z pozic strukturální sémantické lexikologie) mezi uvedenými definovanými skupinami, k demonstraci přitom využívá polysémanty jako *концепт, культура, парадигма* aj. (sr. *духовная культура, материальная культура, зерновая культура, культура общения*), všímá si jejich migrace mezi jednotlivými výše zmíněnými jazykovými/mentálními vrstvami, bohužel však nevyvozuje nějaký obecný závěr.

Téma sémantického posunu v diachronním aspektu doplnil příspěvek A. V. Kiričenkové (*Фразеологизмы-евангелизмы в новых русских переводах Библии*), v němž autorka analyzuje biblické frazémy několika ruských překladů Janova evangelia (Sinodálního 1876, Radostnaja vesť V. N. Kuznecovové, Kasianův překlad 1950–1960). Tak se setkáme s analýzou již tradičních „oříšků“ biblického překladu jako *на роцáтку было слово, берáнек Boží* aj. (srov. *Изначально был Тот, кто называется Словом, Он был с Богом, и Он был Бог (Кузнецова) / В начале было Слово, и Слово было с Богом, и Слово было Бог (Кассиан) // Божий ягненок (Кузнецова) / (Кассиан)*).¹ Autorka přitom nepřináší zásadní odhalení, pouze se snaží oživit polemiku nad novými překlady Bible, z nichž

1721

¹ Význ. 1. velikonoční oběť, 2. beran (*овен*), vítěz nad zlem z proroctví sv. Daniela; srov. verš 1:29 Nového zákona, ev. Janovo.

oderodovaly pod tlakem jazykového vývoje a ekumenické srozumitelnosti (stejně jako v případě překladu Kuznecovové) některé zažité biblismy.

V pořadí druhá část příspěvků, zařazená v oddílu *Проблемы семантической интерпретации номинативных единиц*, se zabírá tématy, která ocení zejména příznivci deskripce lexikálního plánu současné ruštiny. Tematicky je zasažena problematika diskursu a specifických nominací v internetovém prostředí, sekundární nominace (rozšíření významu) v návaznosti na komunikační potřeby mluvčího, etnoligvistika (v ruském významu pojmu) a zrcadlení mentality v jazyce, vybrané procesy nominalizace (tvorba složenin v internetové publicistice přelomu století) a deskripce užití současného lexikonu, stranou nezůstal ani zájem o mluvu dětí a mládeže. Třetí oddíl nazvaný *Проблемы лингвистической интерпретации текста* sdružuje příspěvky v rusistice populárního tématu metafory, jazykové hry, analýzy diskursních situací a sémantických vlastností dikta a řečových aktů, analýzy autorských textů. Spřízněnými problémy derivace, analytismu a kondenzace se potom zabývají příspěvky oddílu čtvrtého, nazvaného *Современное русское словообразование: пробелы и перспективы развития*.

Druhý svazek sborníku se přes čistě lingvistické příspěvky prvního oddílu (s názvem *Грамматические категории современного русского языка*) dostává v druhém a třetím oddílu k poloze didaktické (oddíl *Новые технологии в преподавании русского языка* a *Новые технологии в преподавании русского языка как иностранного*) a v oddílu posledním (*Русский язык в современном мире: динамика языковых контактов*) se pak dotýká také tématu jazykového kontaktu, porovnávací jazykovědy a jazykové politiky. Vzhledem k obsáhlosti a nestejně úrovni příspěvků i zde upomeneme pouze několik vybraných statí. Za první zaznamenáníhodný příspěvek z našeho pohledu lze označit stať I. Ju. Granevové z Nižného Novgorodu *Манипулятивный потенциал употребления личных местоимений «мы» и «вы» в речевой практике современного российского общества*. Příspěvek je, jak je již z názvu patrné, zaměřen spíše diskursivně, a to na analýzu inkluzivního *мы* (srov. *мы с вами, мы с тобой*) zejména v textech sovětské éry, a ukazuje funkci inkluzivního, resp. exkluzivního *мы* jako součást účinnou manipulačních řečových strategií (srov. *Нам предстоит продолжить и приумножить дело первопродвигов революции и социализма*. = zahrnutí adresáta do sféry hodnot mluvčího). Další z našeho pohledu zajímavý příspěvek *Функции глаголов совершенного вида в диалектной речи* V. A. Zakrevské je věnován použití sloves dokonavého vidu v dialektech Archangelské oblasti. Demonstruje užití dokonavých sloves mimo tradiční funkci dokonaného děje, konkrétně při popisu minulého opakovaného děje – v takovém případě vystupují dokonavá slovesa ve formě futura (srov. *Ношу — другую принесет в охапку*), v případě, že je ve frázi přítomen adjunkt opakování děje, vystupují ve tvaru préterita (srov. *Больша уш никуда не ушол*); jedná se zde vždy o opakované izolované (nenavazující na sebe) děje. Tento typ použití dokonavých sloves je tedy v podstatě

shodný se současnou hovorovou ruštinou. Z hlediska porovnávacího je v dialektním materiálu zajímavá existence analogické konstrukce jako v češtině *Он их обижать не обидел* – zde na rozdíl od češtiny s alternací vidů. Podobně jsou uváděny také příklady užití dokonavých sloves ve významu dlouhotrvajícího děje (srov. *Ой што я ego поругала*) – obvykle se prefixy *no-*, *za-* (srov. staroruskou a staročeskou procesuální sémantiku „až k“ u těchto prefixů).

Pokud bychom měli celkově zhodnotit představený sborníkový výstup, lze napsat pouze následující: ostrovy pozitivní deviace jsou pečlivě skryty v přemíře roztržitosti a rozkolísanosti jak tematické, tak kvalitativní. I přesto však čtenáři seznámení s tímto sborníkem doporučujeme, neboť představuje reprezentativní odraz současného dění v běloruské a širěji také ruské rusistice.

Stanislav Oplatek

Kontexty a konfrontace slovanských literatur očima mladých slavistů

GUNIŠOVÁ, E., PAUČOVÁ, L.: *Slovanský literární svět: kontexty a konfrontace I*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 243 s. ISBN 978-80-210-7915-1.

[74]

Předkládaný sborník vznikl na půdě brněnského Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde se v polovině října konala mezinárodní vědecká konference. Jeho obsahem jsou práce především mladých slavistů, jejichž výzkum se soustřeďuje na rozsáhlou škálu témat nejen napříč slovanskými literaturami, ale i jazyky. Právě široké pojetí umožňuje zkoumat nejenom známější oblasti slovanských literatur, ale i ty, kterým se slavisté věnují méně. Tím vzniká prostor pro studium jistých specifík v oblasti slovanských literatur, jež dosud nebyly blíže zkoumány. Díky tomu se v něm objevily zajímavé příspěvky.

Doktorandská konference byla rozdělena do tří tematických bloků: literárního, lingvistického a historického. Přednášelo se rovněž v několika jazycích – českém, ruském, polském, slovenském a anglickém, neboť se svými příspěvky vystoupili doktorandi z českých i zahraničních univerzit. Svoji stať představil mimo jiné Gleb Maslov, který působí v Boloni. Jeho příspěvek nese název *Европейский символизм и регрессивные культурные модели* a autor se v něm zabývá symbolismem v souvislosti s regresivními modely.

Z literárního bloku jmenujme například zajímavou studii *Fenomén ženského cestopisu v slovenskej literatúre* od Elišky Gunišové či *Prostredie a postava v česko-slovenskom (dedinskom) realizme* od Simony Švandové, která se v příspěvku věnuje i psychologizaci postav. Obě práce zaujmou jednak svými tématy, ale především koncepcí, tedy tím, jakým způsobem autorky své stu-